

טבילה בכלים וטבילת נכים בכסא מיוחד

א. במשנת מקוואות שנינו (פ"ה מ"ב) "העבירו על גבי כלים או על גבי ספסל ר' יהודה אומר הרי הוא כמו שהיה, ר' יוסי או' הרי הוא כמקוה ובלבד שלא יטבול על הספסל". לדעת הרמב"ם והרא"ש יש לפרש משנתנו במעין שהעבירו על גבי דפני הכלים מבחוץ או על גבי ספסל שאין לו בית קיבול. לדעת ר' יהודה הרי המעיין עדיין כדין מעיין, ואין הכלים או הספסל מבטלים אותו מתורת מעיין ומטהר בזוחלין ובכל שהוא, ואילו לדעת ר' יוסי לאחר שעבר על גבי הכלים או על גבי הספסל דינו כמקוה לטהר במ' סאין ובאשבורן. וסיימה משנתנו "ובלבד שלא יטביל על גבי הכלים גזירה שמא יטבול בתוך הכלים". בהלכות מקוואות פירש הרמב"ם שמדובר במי שהעביר המעיין על גבי כלים נקובים, וכמו שפירש הר"ש משנן, דאם לא כן מאי שנא משוקת של הלכה א'. ועדיין לא נתפרשה נקודת המחלוקת שבין ר' יהודה לר' יוסי.

לדעת הר"ח אלבק ז"ל מדברת משנתנו במי שהעביר את המעיין בכלים המטלטלים, ואין הכלים או הספסל שהמעיין עובר על גביהם חשופים לבטל אותו מתורת מעיין, גם לאחר שעבר עליהם, ואין הוא כשוקת המחוברת והכלים המיטלטלים, שכלים אינם מבטלים את כח המעיין, ודינו כאלו העבירו על גבי שפת השוקת שכשר. ומובנת היטב מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי, שר' יהודה חידש שמי שהעביר מי המעיין, ונכנסו המים גם לתוך הכלים המטלטלים אינו כמעבירן בשוקת, ונשאר דינו כמעיין, ואילו לר' יוסי דין המים שעברו בתוך הכלים לרדת ממעלת המעיין ולהיות כמקוה, הואיל והכלים מפסיקים הילוכו.

והר"ש גורן ז"ל ביאר בספרו תורת טהרה דכיון דבפ"ה מ"ה הובאה עדותו של ר' צדוק על הזוחלים שרכו על הנוטפין שהם כשרים, והנוטפים שעשאן זוחלים, סומך אפילו מקל אפילו קנה ואפילו זב וזבה יורדין וטובלין בהם, ולדעת ר' יוסי כל דבר המקבל טומאה אין מזחילין בו. לפירוש הרמב"ם באותה משנה מזחילין ע"י דבר המקבל טומאה ומשו"ה כאשר העבירו את המעיין על גבי הכלים הרי הוא כמו שהיה ואין פוסק ממנו שם מעיין, אבל לדעת ר' יוסי דבעי מעיין דוקא הויתו ע"י טהרה, משא"כ במקוה דלא בעי הויתו ע"י טהרה דוקא משו"ה במקום שהזחילו את המעיין על גבי כלים הרי הוא כמקוה. ובלבד שלא יטבול על גבי הספסל, דבעינן שהטבילה תהיה במחובר לקרקע כמעיין, ומכיון שהספסל והכלים תלושים הם.

ובזה נתיישרה תמיהת הכסף משנה, מה בא רבא, בדברי הגמרא נדה ס"ו ע"ב להשמיענו. "אמר רבא לא תעמוד על גבי כלי חרס וטבול", והלא למדנו כאן הדבר ממשנה מפורשת "לא יטבול על גבי ספסל". ועוד ששנינו שם "אמר רב כהנא למימר טעמא מאי משום גזירת מרחצאות, הא על גבי סילתא (בקעת עבה) שפיר דמי, א"ל רב חנן מנהרדעא התם משום דבעית, סילתא נמי בעיתא". ועל זה הקשה הכסף משנה הרי בכלים ליכא ביעתותא, ואעפ"כ כתוב דלא יטבול.

וביאר הכסף משנה דהתם שנתן הכלי בתוך המקוה וטובלים בתוך הכלי. צריך לבאר דהתם מיירי שנתן כלי בתוך המקוה והוא טובל בתוך הכלי. אין לראות את הכלי כחלק מן המקוה, וע"כ אין לאסור אלא במקום שבעמידתו בתוך הכלי היא מירתתי — זאת מהות ההלכה של "לא תעמוד על גבי כלי חרס וטבול". לעומת זאת בהלכה שלנו עוסקת המשנה בדרך הווית המקוה, ובה למדנו שמי שמעביר את המעיין דרך הכלים, (והם הכלים בקביעותם הם עומדים, אם טובל מחוץ לכלים ה"ה כטובל לדעת ר' יהודה במעין, ולדעת ר' יוסי במקוה, אך אין לטבול במים בעודם כאותם הכלים. ב. יסוד זה שנתבאר לעיל מוכח גם מתשובות הרשב"א.

הטור ביו"ד בסימן קצ"ח (דף פ"ח בדפי הטור בדפוסים): "שנינו לא תעמוד על גבי כלי או חתיכת עץ וטבול שמא תירא מפני שמתהפך תחתיה ולא תטבול יפה, ולפי זה אם בדיעבד עברה וטבלה, עלתה לה טבילה..."

הראב"ד כתב שאם עמדה על גבי כלי עץ שמקבל טומאה וטבלה לא עלתה לה טבילה. עמדה על גבי כלי חרס שאינו מקבל טומאה, או על גבי חתיכת עץ, עלתה לה טבילה. דברי הראב"ד הובאו כמבואר בבית יוסף על אתר, והוא מהר"ן בשבועות. הוסיף הראב"ד דדייק לה מדתנן במסכת מקוואות שמעיין שהעבירו על גבי כלים או על גבי ספסל הרי הוא כמו שהיה, דברי ר' יהודה, ור' יוסי אומר הרי הוא כמקוה, ובלבד שלא יטבול על גבי ספסל. אלמא כל שהוא ראוי למדרס כספסל, וכן גמי שאר כלים שמקבלים טומאה, לא מהניא בהם טבילה משום גזירת מרחצאות. דליכא למימר דטעמא משום ביעתותא, דהא לאו באדם עסקינן אלא בכלים, והרא"ש חלק על הראב"ד (ובלשון הטור "וא"א לא חילק בזה").

הרשב"א בתשובותיו ח"א סימן תתכ"ח, נשאל אודות מקוה מים חיים שיורדים בו דרך שליכות של סולם של עץ, האם מותר לטבול על שליכות העץ הנ"ל. והשיב, הא דאמר רבא אשה לא תעמוד על גבי כלי חרס וטבול סבר רב כהנא למימר משום גזירת מרחצאות, אם אתה מתיר לה כן תבוא לטבול במרחץ בכלים, וא"ל רב חנן מנהרדעא דהתם לא משום גזירת מרחצאות, אלא משום פחדה (שלא תטבול יפה). והראב"ד חילק בין כלי חרס או בקעת של עץ, אע"פ שלא תטבול לכתחילה, אם טבלה עלתה לה טבילה, משום דכלי חרס אין בהם משום גזירת מרחצאות, אבל גבי כלי עץ יש בהם משום גזירת מרחצאות, לפי שמטמא אפילו מגבה במדרסות. וכדתנן במסכת מקוואות מעין שהעבירו על גבי כלים אפילו קבעוהו בכתלי המקוה, שהכלים אינם יוצאים משמם, מחמת קביעותן.

דעת הרשב"א עולה כדעת הראב"ד, שהטבילה בכלי עץ יש בה מגזירת מרחצאות. וכ"ה בדבריו בספר תורת הבית בדיני הטבילה "ופשוטי כלי כץ כיון דחזי למדרס אית בהו משום גזירת מרחצאות. ואפילו עברה וטבלה על אגביהם לא עלתה לה טבילה".

ובתשובת הרשב"א ח"ג, רכ"ח גבי מעיין נובע שמימיו הולכים בצנור ומתקבצין בחפירה אחת, ובחפירה כלי שם מתקבצין המים ומשם יפרד לכמה דרכים, ודרך אחת הולכת אל המקוה, ותשובת הרשב"א לר' משה בן זכדי, מהעיר פאס, היתה שבין שהכלי שבתוך החפירה מחזיק ארבעים סאה או לא, כל שהמים מחוברין למעין כל שהוא חוץ לכלי, טובלין בו ומטבילין בו, אדם בארבעים סאה וכלים בכל שהוא. אעפ"י שנפלו המים לתוך הכלי, אינם נפסלים, שהם מחוברים למעין. והוסיף הרשב"א שמותר לטבול גם בתוך הכלי עצמו שבתוך החפירה, כאשר היו ארבעים סאה, ומטבילין בו אע"פ שאין בו מ"ס, לפי שהכל כמעין לטהר כלים בכל שהוא, ואעפ"י שנפלו לתוך הכלי אין נפסלין, שהרי עדיין מחוברים הם למעין.

וקשה, כיצד התיר הרשב"א במקום שיש מ"ס מן המעין לכלי לטבול תוך הכלי, והרי לדעת הרשב"א ודאי אין לטבול בכלים.

ג. הראב"ד בספר בעלי הנפש שער הטבילה כותב "ומסתברא דאי טבלה אסילתא או על גבי כלי חרס, טבילתה טבילה. ודוקא כלי חרס דלאו בר קבולי טומאה מגבו הוא, או טבלה, לא עלתה לה טבילה, מ"ט משום גזירת מרחצאות שהם כלים". וממשנת מקוואות למד הראב"ד שבכלי עץ אפי' בפשרוטים שבהם יש משום גזירת מרחצאות. ויש להקשות על זה מהא דאמרו במסכת חגיגה בדף כ"ב ע"א דמטבילין כלי בתוך כלי כאשר פיו רחב כשפורפרת הנוד.

ד. לעניות דעתי, לאור מה שנתבאר באות א', יש מקום לומר דלא שייך איסור גזירת מרחצאות אלא כשאדם בא לטבול את גופו או כלי אחר על גבי כלי שהיה מונח במקוה והיה חלק ממנה, בזה נראה האדם כמו שטובל בכלי, ואין לו לאדם להביא עצמו או כליו לטבילה בכלים, אבל אדם הטובל שני כלים האחד בתוך השני, או שהוא עצמו מכניס את עצמו על גבי כלי, לא שייך בזה איסור וגזירה של מרחצאות, וע"כ אומרת הגמרא במסכת חגיגה שמותר להטביל כלי בתוך הכלי, דאין לומר שהוא טובל את הכלי בתוך הכלי, אלא שהוא מכניס שני כלים בבת אחת לתוך המקוה.

סברא זאת מוכחת לענ"ד גם מדברי הר"ש במשנת מקוואות פ"ה מ"ב "העבירו על גבי כלים או על גבי ספסל, ר' יהודה אומר הרי הוא כמו שהיה, ר' יוסי אומר הרי הוא כמקוה ובלבד שלא יטבול על גבי ספסל" — והוא משום הגזירה של טבילה בכלים.

והביא הר"ש מדברי התוספתא מעין היוצא לתלמי, ומן התלמי לבריכה ראשונים ראשונים הרי אלו פסולים מפני שהם נשאבים, כיצד הוא עושה נוקבן מעין זקנו כל שהוא, ונמצאו מים מועטים מטהרים את המרובים, פירוש, מים מועטים שמן המעין לבריכה מטהרין את מי הבריכה המרובין הנשאבים. והקשה הר"ש משאנן בפירושו למשנה שגם בלא נקיבה יוכשרו המים, שהרי מחוברים הם למעין, שהרי המעין שריבה עליו מים, והביא ראיה מהא דתנן במסכת חגיגה דף כ"ב שמתבילין כלי בתוך כלי כשיש נקב כשפורפרת הנוד.

ואפשר היה לבאר, דבתוך כלי עצמו אין לטבול משום שהמים הבאים בתוך הכלים הופכים להיות שאובים, אע"פ שהם מחוברים בחיבור כשפורפרת הנוד, אך בטבילת כלי בתוך כלי דמהני, כמבואר בגמרא חגיגה, הוא משום שכלי שהוכנס למקוה המים שנכנסו בו

לא הופכים להיות שאובין, כמבואר במשנה פ"ג מ"ח: "הסייד ששכח עציץ בבור ונתמלאו במים אם היו המים צפים על גביו כל שהוא ישבר (העציץ)", שמימיו כשרים, ודינם כמים שבאו לתוך הבור. במקרה זה יש לראות את העציץ כחלק מן הבור והוייתם של המים נחשבים כהווייה בטהרה. (לעומת המקרה שבו אין המים שבכלי צפין, ואז יש לראות את המים כבאים לכלי לדעת, והרי הם כמים שאין הווייתם בטהרה, לדעת ר' אליעזר, ואילו לדעת ר' יהושע מים אלו נחשבים כמי שהווייתם בטהרה. לעומת זאת כאשר הוכנס כלי למקוה לאחר יצירתו, וכשהוא מלא מים ונתמלא הכלי במימי המקוה, חוזרים אותם המים להיות מים שאובים, ואז אין לטבול באותם המים.

יש להוסיף בהסבר סברא זאת. המים הבאים לכלי הופכים להיות מים שאובים, משום שהכלי עושה את השימוש בהם למים שתפיסת יד האדם היא המאפשרת את השימוש בהם, ואילו במקוה אמרה תורה, אך מעיין ובור יהיה טהור. אך כשהמים באו לבור מעצמם ולא על ידי הכלי, אין הכלי הזה מעלה ומוריד להכשרו ולפסולו של המקוה.

כך יש להסביר גם את המשנה במסכת מקוואות פ"ז משנה ו' "הטביל את הסגוס והעלהו, מקצתו נוגע במים טהור. הכר והכסת של עור כיון שהגביה שפתותיהם מן המים, המים שבתוכן שאובין. כיצד יעשה מטבילין ומעלה אותם דרך שוליהם". כאשר הוכנס הכלי למים, אף שיש בתוכו מים, לא באו המים לכלי בדרך של שאיבה. הכלי הוכנס לתוך המים ולא המים לתוך הכלי, על כן ודאי שאין לראות את המים האלה כמים שאובים ועין לפוסלם. אך כאשר הוא מעלה את הכלי ואז נכנסים לתוכו המים בדרך של שאיבה, נפסלו המים שבתוכו להשלים שיעור מקוה. על כן אם מראש היו במקוה ארבעים סאה מכוונות, לא יהיו יותר במקוה ארבעים סאה כשרים. אך אם מעלה את הכר או הכסת דרך שוליהם, לא יקבלו מים בתוכם דרך עליה, ועל כל פנים אין זה דרך של שאיבת מים לכלי, ועל כן לא תפסל המקוה.

אמנם מרן בעל החזון איש זצ"ל כתב בביאור המשנה, בביאורו להלכות מקוואות סימן ג' סוף ס"ק ד' בהערה "ועיין פ"ב מ"ח, היו המים צפין על גביו — מבואר דלא נעשו שאובין כל זמן שלא נתלשו אף שאין מ' סאין במקוה". ומשמע שהחזון איש ביאר את משנת פ"ב משום דלא נתלשו המים לא נעשו שאובין, אך בדבריו באותו ענין במהדורא תנינא כתב "אבל אם באו לתוכו ממקוה כיון שבאו למקוה, ועדיין הם מחוברים למי המקוה אף שאין מ' סאין אינם נעשין שאובין וכדתנן בפ"ב מ"ח, היו המים צפין". ומשמע מדבריו כמו שביארנו לעיל, שכיון שהווייתם של המים היתה בטהרה והם באו לכלי תוך כדי הוויית המקוה, הכלי מתבטל כלפי כל המקוה, והווייתה בטהרה מיקרי.

ה. לאור האמור לעיל, י"ל דמים הנמצאים בכלים אשר יש לטהרם ע"י השקה, לא תועיל השקה למים שבכלי. יסוד זה ניתן להוכחה מדברי הרמב"ם בפ"ו ממקוואות משנה ח', שם קבע הרמב"ם "כבר ביארנו שהסילון לא יפסול את המקוה ולא ישיב המים ההולכים עליו מים שאובים לפי שאין מקבל היטב, ואפילו היה מקבל הרי לא נעשה לקבלה". הלכה זאת נפסקה בספר היד בפ"ח ממקוואות ה"ז. "מטהרין את המקוואות, העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב. כיצד מביאין סילון של חרש או של אבר וכיוצא בהם ואין הסילונות פוסלים את המקוה" - ע"ש.

וקשה, ומה לי אם היו המים שבסילון נפסלים, הרי בסופו של דבר מתחברים המים הללו למקוה הכשרה, ויוכשרו המים הללו, גם אם היה להם דין שאובין, כמו כל חיבור למקוה, כשפורפרת הנוד. אך, לפי מה שנתבאר לעיל, אם הסילונות היו נעשים לקבלה, והיה להם דין כלי, לא היתה יכולה ההשקה למים הכשרים להכשירם, שאין ההשקה מכשרת למים הנמצאים בכלים, שהרי כל דין ההשקה בא לבטלם מדין שאובים שהיה להם קודם לכן. אך אלו הנמצאים בתוך הכלי והרי הם שאובים לפנינו, כיצד נוכל לטהרם על ידי ההשקה, אא"כ נאמר שאין כיון דין שאובין, משום שכלים אלה לא נעשו לקבלה, והוא שלמדנו מדברי הרמב"ם שאין ההשקה מועילה למים אשר הם בכלים.

ו. בשולחן ערוך בסימן קצ"ח ס' ל"א, פסק להלכה שאין טובלין בכלים, ע"כ לא תעמוד על גבי כלי עץ שמקבלין טומאה מגבן... וכן לא תעמוד על גבי כלי חרס ולא על גבי בקעת ותטבול ואעפ"י שאין כלי חרס מטמא מגבו ולא ראוי למדרס, חשש חכמים הוא שמא תפחד שלא תפול ולא תטבול כראוי, עברה וטבלה על גבי אלו עלתה לה טבילה.

ובתשובת הנודע ביהודה תנינא חלק יו"ד סימן קל"ח, שהובאו דבריו בפתחי תשובה, דיבר במקוה שהיתה עמוקה והנשים פחדו לירד שם לטבול ולקחו כסא והעמידו לתוך המקוה וקשרוהו בחבלים כדי שיעמדו על הכסא, וכתב שם שיפה עשה השואל שגער בהם, ואף שהיה מקום למצוא היתר, על-פי סברא אחת שכתב הב"י לפרש דעת הרמב"ם, דוקא אם המים עוברים על הספסל וגזרו או לפעמים יעמידו הספסל במקום מוצא המים, ועל סברא זאת נסמך הט"ז בהיתר הנסרים, מ"מ אין להוסיף על היתר הנסרים הנזכר בט"ז, ודאי לא בספסל שהוא מפורש במשנה מקוואות בפ"ה, לאיסור שלא לעמוד על גביו ולטבול. ומ"מ ברור שאם יתקינו ספסל מיוחד, המחובר למעלון שבו יושיבו מי שאינו יכול לירד בעצמו למקוה, והכסא ירד יחד עם הנכה לתוך המקוה, אין שום סברא לאסור. שהרי לאור כל מה שביארנו לעיל אין לאסור ספסל אלא במקום שהוא חלק מן המקוה, והרי זה נראה כחלק מהוויית טהרתו, אך במקום שהטובל נכנס עם הספסל או הכסא המיוחד, הרי זה כטובל שני כלים, או אדם וכלי — שעלתה להם טבילה.

ובנוסף, הסיבה שלא התירו על ספסל הוא משום דמירתתי ולא תטבול יפה, והכא, אדרבא בלא הכסא מירתתי ולא יוכלו לטבול יפה. וע"כ נראה לנו שבטבילת נכים בכסא המיוחד אין חשש לטבילה בכלי.